

- Majhut, Berislav. 2013. „Bijela područja i crne rupe – povijesti hrvatske dječje književnosti“. U *Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka, Diana Zalar i Dubravka Zima, 311–329. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Majhut, Berislav i Lovrić, Sanja. 2013. 'Senzacionalno!!! – Zabavni list': nove nakladničke strategije romana u svescima početkom tridesetih godina dvadesetog stoljeća. U *Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka, Diana Zalar i Dubravka Zima, 357–371. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Manojlović, Gavro. 1938. „Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata“. *Novosti* XXXII (7): 10.
- Mažuranić, Ivana. 2010. *Dobro jutro, svijete! Dnevnički zapisi 1888.-1891.* Zagreb: Mala zvona.
- Milanija, Cvjetko. 2011. „Napomene uz kritičko izdanje“. U *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić, Pjesme i priče*, ur. Vinko Brešić, 351–357. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. 2004. „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje – pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća“. U *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 157–180. Zagreb: Institut Vlado Gotovac.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. 2007. „Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća“. U *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 39: 57–95.
- Perić, Martina. 2011. „Ivana, romani i djeca. Pitanja identiteta i samoreprezentacije u dnevničkim i autobiografskim tekstovima Ivane Brlić-Mažuranić“. *Književna smotra*, 43 (160): 113–121.
- Premierl, Nada. 1974. „Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba. Zbirka plesnih redova u Muzeju grada Zagreba“. U *Iz starog i novog Zagreba V.* Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Ravlić, Jakša. 1938. „I. Brlić-Mažuranić, Jaša Dalmatin – potkralj Gudžerata“. U *Jadranska straža* XVI (7): 305–306.
- Simončić, Katarina Nina. 2012. *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.* Zagreb: Plejada.
- Zima, Dubravka. 2013. „Adolescentska književnost i adolescentica: javni i privatni lik adolescentice u drugoj polovici 19. stoljeća“. U *Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka, Diana Zalar i Dubravka Zima, 373–399. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Zlatar, Andrea. 1998. *Autobiografija u Hrvatskoj.* Zagreb: Matica hrvatska.

Ivana Brlić-Mažuranić and young adult literature

The paper examines the relations between the literary oeuvre of Ivana Brlić-Mažuranić and the discourse on and about adolescents. The author's adolescence is partly documented in her private diary which she wrote in her teenage years and which was published in 2010, and she published prose and other texts intended for young adult (YA) readers, also paratextually defined as YA texts in books and in magazines. The paper will examine documented female adolescence on the one hand, and images of adolescence found in the author's prose on the other.

Keywords: Ivana Brlić-Mažuranić, young adult literature, female adolescence, *Jaša Dalmatin*, *Knjiga omladini* [A Book for Young People]

Tatjana Šepić

Veleučilište u Rijeci

Sanja Grakalić Plenković

Veleučilište u Rijeci

Dospijeće do pisanja – autobiografski tekstovi Ivane Brlić-Mažuranić i Povijest mog života George Sand

Spisateljice Ivana Brlić-Mažuranić i George Sand ostavile su uz fikcijska djela i svoje autobiografske tekstove. Komparativna analiza i interpretacija odabranih ulomaka *Autobiografije* i dnevničkih zapisa I. Brlić-Mažuranić i autobiografije *Povijest mog života* G. Sand ukazuje na brojne sličnosti u njihovu *dospijeću do pisanja* – od utjecaja obitelji i okoline, lektire, prvih pokušaja pisanja, ljubavi prema prirodi, bujne i neobuzdane mašte do idealizmom obojenog patriotizma i humanosti.

Žene spisateljice često ispisuju autobiografiju kao povijest svojega duhovnog i intelektualnog razvoja. Osim problematike formiranja i prezentacije vlastite ličnosti kao javne, I. Brlić-Mažuranić i G. Sand pisanje autobiografije doživljavaju ponajprije kao potragu za vlastitim identitetom i podrijetlom svojega pisma. Autotematizacijom i autointerpretacijom iskustva života i pisanja one ostvaruju individualne poetike kao odraz epoha u kojima su živjele, ali i osobnoga (ženskoga) doživljaja sebe i svijeta.

Ključne riječi: autobiografija, autointerpretacija, *dospijeće do pisanja*, George Sand, Ivana Brlić-Mažuranić, *juvenilija*

Uvod

Ivana Brlić-Mažuranić (1874. – 1938.), ugledna i priznata umjetnica, *hrvatski Andersen*, prva (dopisna) članica JAZU, požrtvovna majka i odana supruga, i George Sand (1804. – 1876.), pravim imenom Aurore Dupin de Francueil/Dudevant, francuska spisateljica koja je do prije nekoliko desetljeća asocijala na dvije proturječne slike: fatalne žene u hlačama, s cigarom u ruci, poznate po skandaloznom načinu života i burnim ljubavnim vezama, feministkinje, revolucionarke, saveznice socijalista, i druge – 'dobre gospe iz Nohanta',¹ autorice poučnih priča za djecu i seoskih romana koji se u ulomcima čitaju kao školska lektira, živjele su i djelovale u različitim društvenim i književno-povijesnim epohama. Iako je naklonost 'dječjoj književnosti' naoko jedini trenutak u kojem se dodiruju prostorno i vremenski razmaknuti svjetovi dviju književnica, pažljivije čitanje otkrit će da ih povezuje još mnoštvo sličnosti, poput izuzetna dara za pripovijedanje, zanimanja za usmenu književnost i narodne predaje, žive mašte snažno dojmive kroz ispreplitanje stvarnosti s fantastičnim i bajkovitim,

¹ Obiteljsko imanje u Berryju, gdje se G. Sand povlači, razočarana političkim događajima u Parizu.

idealizmom obojena svijeta njihovih bajki i priča, koji ispod površinske denotativne razine krije simbolički potencijal i didaktičku poruku što ukazuju na vrline i istinske životne vrijednosti poput (bezučjetne) ljubavi, vjernosti, poštenja, iskrenosti, dobrote, požrtvornosti. Iskustvo koje dijele je i blisko *dospijeće do pisanja*² – put na kojem je njihov književni talent stasao, razvijao se i izborio za svoj konačan uzlet.

Pomnim čitanjem *Autobiografije* i autobiografskih zapisa Ivane Brlić-Mažuranić i autobiografije *Povijest mog života* George Sand pokazat ćemo, prateći njihove živote od najranijeg djetinjstva do prvih književnih ostvarenja, utjecaje obitelji, okoline, lektire, naobrazbe i pisane riječi općenito, ali i usmene kulture, u odsjaju svega što je utjecalo na intelektualni i umjetnički razvoj i preobražaj darovitih, sanjarskih djevojčica u istinske književnice, da se kod njih ne radi o iznenadnom otkriću poriva i talenta za pisanje. Razdoblje *predpisanja* nije bilo samo razdoblje pronalaženja i oblikovanja književnog glasa kroz opise, različite tehnike pripovijedanja, građenje likova, dijaloga, već u njemu možemo autoreferentnošću autorica često razaznati začetak književnih djela koja će tek nastati.

Autobiografski tekstovi I. Brlić-Mažuranić i G. Sand

G. Sand autorica je više od osamdeset romana, kazališnih komada, novinarskih članaka i golemog korpusa autobiografskih tekstova – (fikcionaliziranih) putopisa, pisama, dnevnika te autobiografije *Povijest mog života*.³ Svoj književni rad Ivana Brlić-Mažuranić započinje 1902. objavljivanjem svog prvijenca *Valjani i nevaljani*, te će u sljedećih 30-ak godina objaviti romane, pripovijesti i poeziju, među kojima i neka od klasičnih djela svjetske književnosti za djecu, o čemu svjedoče brojni prijevodi na desetke vodećih svjetskih jezika. Autobiografski tekstovi dio su njezina stvaralaštva koji je do nedavno bio u sjeni njezinih fikcionalnih djela, no ovi su tekstovi u recentnim istraživanjima predmet analiza i tumačenja u novim, drugačijim parametrima, u kontekstu obnovljenog interpretacijskog interesa za književničin cjelokupni opus koji čeka punu revalorizaciju (Ažman 2012), pa i onu feminističku (Čale Feldman i Tomljenović 2012: 125).

Autobiografije su obje autorice započele pisati prema narudžbi u svojim ranim četrdesetima – G. Sand započinje pisati *Povijest...* 1847., na prijedlog svog izdavača Hetzela, a dovršit će je i objaviti u cijelosti tek 1854. Ivana Brlić-Mažuranić piše *Autobiografiju* na poziv JAZU, a u potrazi za podrijetlom njezina poteza *perom* poslužiti će nam i mladenački dnevnik⁴ te autobiografski fragmenti.⁵

² Termin prema sintagmi Hélène Cixous (Cixous i dr. 1977).

³ *Histoire de ma vie* (Sand 2004), u daljnjem tekstu HMV. Citate s francuskog prevela T. Šepić.

⁴ Ivanine intimne zabilješke dnevnika, koje obuhvaćaju razdoblje od 14. do 17. godine, ljeta uoči zaruka, pisane daleko od očiju javnosti, objavljene su tek nedavno, otkrivši se čitateljima sto dvadeset godina kasnije (Mažuranić 2010; u daljnjem tekstu IBM d). Premda napisana 1916., *Autobiografija* Ivane Brlić-Mažuranić objavljena je tek četrnaest godina kasnije u časopisu *Hrvatska revija* (Brlić-Mažuranić, 1916; u daljnjem tekstu IBM a)

⁵ Među autobiografskim zapisima osobito se osvrćemo na esej *Rečenica koja obuhvaća svijet*, objavljen u *Spomenici u proslavu osamdesete obljetnice Marije Jambrišak* (Brlić-Mažuranić, 1927; u daljnjem tekstu IBM r; usp. Skok 1994).

Premda je formalni pristup s obzirom na opširnost dviju autobiografija uočljivo različit (nešto više od desetak stranica *Autobiografije* u usporedbi s preko tisuću i petsto stranica *Povijesti...*), njihova struktura i kompozicija vrlo su bliske. Ivana Brlić-Mažuranić u kronološkom slijedu iznosi svoj životopis: od uvoda – u kojem govori o povodu pisanja, skromno ističući da će to biti *mala autobiografija*, preko djetinjstva (naobrazba, obitelj), mladosti (prvo putovanje u Novi Vinodolski, Fran Mažuranić), do odraslog doba (dom obitelji Brlić, njezin književni rad). Osnovna struktura *Povijesti...* također je kronološka. Cijeli tekst podijeljen je na pet dijelova, a podnaslovi i godine upućuju na period koji obuhvaćaju. Prvi dio tematizira biografiju autoričinih roditelja i bake s očeve strane, drugi započinje uoči njezina rođenja do konačnog majčinog odlaska u Pariz, slijedi razdoblje provedeno u samostanu i završava Aureorenim doživljajem religioznog preobraćenja, događajima koji su odredili njezinu sudbinu – poput povratka iz samostana, bakine bolesti i smrti, udaje i na kraju odlaska u Pariz, zatim pisanje prvog romana i stjecanje financijske i duhovne neovisnosti. Posljednji dio nastavlja priču o književnoj karijeri i završava 1850., u vrijeme pisanja autobiografije.

Uspoređujući strukturu i teme uočavamo da se *mala autobiografija* Ivana Brlić-Mažuranić doima kao sažetak *Povijesti...* G. Sand. Njezinu elegantnom kompozicijskom skladu (Brešić 1994) zasigurno je pridonijela priroda narudžbe, ali i poetika razdoblja u kojem stvara, sklonija kraćim proznim formama.

Autorice dijele skromnost u poimanju i doživljavanju vlastite ličnosti. Ni po čemu se ne osjećaju posebnima, ne smatrajući svoj životopis zanimljivim. Već na prvoj stranici Ivana Brlić-Mažuranić istaknut će da pred čitateljem stoji *ispovijest o razvitku jednog misaonog i osjetljivog bića, nipošto pako zanimljiva „povijest života“ istaknutog pisca* (IBM a: 175). G. Sand ističe da će ono što slijedi biti *povijest (moga) duha i (moga) srca s ciljem bratskog podučavanja*, sa željom da njezin primjer posluži drugima kao vodič u labirintu vlastitih života (HMV: 47). Iz strukture obiju autobiografija vidimo da autorice u njih unose portrete i/ili biografije osoba koje su svojim načinom života, senzibilnošću, idejama i prijateljstvom imale važnu ulogu u njihovu razvoju i tako postale sastavnim dijelom njihove prave povijesti, njihova moralnog i duhovnog razvoja. Zaključit će priče o sebi u sjetnim tonovima, obilježene osobnim tragedijama, bolestima, burnim povijesnim događajima, snažno ih proživjevši svojim istančanim senzibilitetom. Samo pisanje, kao i vlastito *dospijeće do pisanja*, neprestano ih inspirira, postavši jednom od glavnih tema autobiografija. Zahvaljujući toj kontinuiranoj preokupaciji, kroz niz crtica o djetinjstvu i odrastanju možemo pratiti korak po korak etape u dugotrajnom sazrijevanju književnog talenta koji svoju potvrdu dobiva objavljivanjem prvih književnih ostvarenja.

Dospijeće do pisanja i važnost juvenilije

Iako početak književne karijere pisca kritičarska recepcija uglavnom poistovjećuju s objavljivanjem ili nastankom književnih ostvarenja u stvaralački zreloj razdoblju njihova života, danas sve više interesa pobuđuju njihova djela nastala u ranom periodu djetinjstva, sve do adolescencije. Žanr *juvenilije*, dosada u velikoj mjeri zanemaren,

predstavlja zanimljivo i važno područje za razumijevanje procesa nastanka i razvoja pisca (Alexander i Mc McMaster 2005; Twomey 2012). U žaru kreativne energije, ponajprije kao zabava ili kao način da se nose s traumatičnim događajima života, budući pisci stvaraju, oponašaju uzore, pišu parodije, neobuzdane romanse ili pak subjektivnošću boje i zapisuju svakodnevne događaje. Proučavati djela koja su autorice napisale i objavile kao odrasle osobe, a ne uzeti u obzir stvaralaštvo prije toga, značilo bi ne samo svjesno se lišiti ključa za njihovo tumačenje, već izgubiti nit koja vodi od *juvenilije* do kasnijih književnih djela, kao i uvid u proces stvaranja i kreativnog sazrijevanja darovitih spisateljica. One same pružaju nam pritom veliku pomoć. U sjećanjima koja naviru dok pišu, one tumače i prepoznaju mnogobrojne znakove svog ranog talenta i želje za stvaranjem. Pisati s pozicije (romano)pisca pretpostavlja ponovno tumačenje djetinjstva, gdje sjećanja postaju dokazi, a priče iz prošlosti dobivaju smisao jer se koncentriraju oko istog žarišta; to je talent koji se rađa i očituje.

Rano djetinjstvo

Prva sjećanja i dojmove iz najranijeg djetinjstva obje spisateljice povezuju sa svijesti o važnosti i ulozi mašte koju je ona značila u razvoju nadarenog djeteta u odraslu spisateljicu. Za svog prvog povratka u rodni Ogulin, u dobi od šest godina, Ivana pod snažnim dojmom „čudnovatih i napadnih oblika Kleka i romantičnosti Dobre“ do duboko u noć „prevraća u mislima najčudnovatije slike i fantastične mogućnosti“ (IBM a: 175). Vizualni doživljaji prirode otponac su mašti koja u samoći i tišini noći, na granici sna i jave, proživljava prizore u kojima se miješaju fantastični likovi s povijesnim i biblijskim, o kojima je Ivana saznala najvjerojatnije iz priča koje su joj čitali. Kao i za Ivanu, koja idealizira majku, za malu Aurore figura majke čini središte njezina svijeta; ponesena je majčinom neobuzdanom radošću življenja i bujnom maštom, očarana njenim pričama. Pjesme, brojalice, bajke i basne, (mitološke) priče, sve se to izmiješalo u njezinoj dječjoj glavi stvarajući neki „čudan poetski nered“ (HMF: 574). Kao što slike Kleka i Dobre kod Ivane potiču maštu na stvaranje živih prizora, Aurore slušajući majčine priče često odluta mislima u zamišljeni svijet gdje zvuk majčina glasa potiče vizualizaciju...

Tada, malo pomalo gubio bi se smisao rečenica koje mi je čitala majka; njezin glas bi me uranjao u neku vrstu duhovnog drijemeža tijekom kojeg nisam mogla slijediti misao. Ispred mene ocrtavale su se slike koje bi se onda ustalile na zelenoj pozadini. Bile su to šume, livade, rijeke, gradovi čudne i divovske arhitekture... (HMF: 654)

Majka kasnije uči Aurore čitati, ali osnova kulture koju joj ona prenosi ostaje i dalje usmena, stoga ona svoju sklonost prema folkloru, legendama, narodnoj tradiciji i običajima, tumačeći ih majčnim utjecajem u ranom djetinjstvu, dijeli s Ivanom. Gledajući unatrag, G. Sand uspostavlja kontinuitet između tih beskonačnih romana iz djetinjstva i svog kasnijeg romaneskog stvaralaštva.

Majka, [...] uvijek zauzeta kućanskim poslovima, da bi me se riješila stavljala me [...] [između] četiri stolice [...] gdje sam naglas sastavljala beskrajne priče koje je ona

nazivala mojim romanima. [...] Govorila je da su savršeno dosadni zbog razvučenosti i brojnih digresija. Ta mi je mana ostala do danas... (HMF: 575)

Od djetinjstva do rane mladosti

Nakon očeve smrti, iskustvo življenja uz, kako ih G. Sand naziva, dvije majke, majku i baku, još je više poticalo njezin bijeg u svijet knjiga i mašte. Suočena sa životom, Aurore nastavlja svoj budni san. U dobi između desete i trinaeste godine, u svojoj mašti ona stvara fikcionalnog junaka, biće koje joj se prvi put javilo u snu i koje ju je pratilo sve do nastanka prvog romana *Indiana* (1832.).

I tako jedne noći, u snu, pojavio mi se lik i ime [...] Moj duh se zvao Corambé, i to mu je ime ostalo. Postao je naslov mog romana i bog moje religije. Kada počinjem govoriti o Corambéu, počinjem govoriti ne samo o svom poetskom životu, koji je on tako dugo ispunjavao u tajnosti mojih snova, već i o svom duhovnom životu, koji je zajedno s onim poetskim činio dio iste cjeline. Corambé nije zapravo bio samo lik romana, već i oblik koji je moj religiozni ideal poprimio i zadržao dugo vremena. (HMF: 816)

Zamišljeni prijatelj Corambé, obdaren čistoćom Isusa, ljepotom arhandela Gabrijela, milošću Orfeja, istodobno muško i žensko, napola čovjek, napola božanstvo bio je idealna figura koja je mogla odgovoriti na sve njezine potrebe; ublažiti osjećaj usamljenosti i ispuniti emocionalnu prazninu nastalu zbog preranog gubitka oca, ali još više zamijeniti odsutnu majku. No ono što G. Sand kasnije vidi u ovoj savršeno sinkretičkoj figuri (Reid 2003: 72) koja je postala središte njezina imaginarnog života, lik o kojemu je u mislima ispredala beskonačne priče, postojan je izvor njezine kreativne inspiracije. On predstavlja nit koja povezuje njezine prve pokušaje pisanja romana i kasnijeg romaneskog stvaralaštva. Ivana će prijatelja pronaći u svom dnevniku, nazivajući ga „jedinim pouzdanikom, starim, dobrim brajanom“, kojem se uvijek povjerava osobitom prisnošću, pa i onda kada nije uz nju, na zasebnim listovima (IBM d: 22,59).

Za vrijeme trogodišnjeg boravka u samostanu Engleskinja, koji predstavlja jedino razdoblje njezina formalnoga obrazovanja, kod Aurore se javlja još jači poriv za pisanje, pa njezin pustolovni duh, sposobnost da maštom preobrazi sebe i svoju okolinu, potaknut okruženjem starog zdanja samostana, smišlja romantične priče i igre u stilu gotskih romana Anne Radcliffe. Piše i parodične ulomke i podrugljive ispovijesti za zabavu svojih prijatelja.

Ispovijed [...]

Nažalost, moj dragi oče Villèle, dogodilo mi se puno puta da sam se zamazala tintom, da sam prstima ugasila svijeću, da sam graham pokvarila želudac [...] (HMF: 900)

Ovakvo njezino ponašanje priskrbilo joj je i dva nadimka: *Calepin* (Bilježnica), zbog sklonosti za pisanjem, i *Madcap* ili *Mischievous* (Ludica ili Vragolanka), zbog pomalo divljeg i razuzdanog ponašanja. U tom razdoblju pokušava napisati ljubavni roman, no nezadovoljna rezultatima uništava rukopis. Ne želeći odustati piše drugi,

pastoralni roman, koji joj se učinio još slabijim i spaljuje ga. To je bila „fikcija izvan mene“, kaže G. Sand, smatrajući to, među ostalim, razlogom neuspjeha. Odustaje od pisanja romana, ali nastavlja unutrašnju poemu o Corambéu.

Zatim sam prestala pisati, prosudivši da me to nikada neće veseliti, te sam shvatila da će u usporedbi s beskrajnim duhovnim užitkom koji mi je pružalo usmeno stvaranje, sve ostalo za mene biti jalovo i usiljeno. Nastavila sam i dalje, a da to nisam nikome povjerila, svoju vječnu poemu o Corambéu. (HMF: 929)

Ishod želje za pisanjem, u svojim korijenima vezanim uz najdublje njezino biće i osnove njenih razmišljanja, prožetih domoljubljem, Ivana Brlić-Mažuranić će također spoznati rano. Drugi njezin boravak u Ogulinu u dobi od 12 godina donosi i prve bilješke i prvi poetski pokušaj, *Zvijezdi moje domovine* (IBM a: 175). No, kao i Aurore, koja osjeća da njezine misli i osjećaji u trenutku kada ih preoblikuje u rečenice ne prenose ono što želi, tako se i četrnaestogodišnja Ivana u svom dnevniku kritički osvrće na „rime šepave i verse koji nisu bili gladki“ i na „ideje koje nisu bile nove“ (IBM d: 18), izražavajući samokritičnost, ali i ponos na rano blago sakupljeno u (sada izgubljenoj) bilježnici. U „živahnosti stila i tančini“ francuskog jezika ona pronalazi „oruđe za jasno izražavanje pjesničkih misli“, pa nakon pjesme na hrvatskom slijede dvije na francuskom – *Le bonheur*, sentimentalno-filozofskog sadržaja i *Ma Croatie*, koja govori o njezinoj ljubavi prema domovini, što je, kako sama ističe, bio prvi svjesni osjećaj nastao u roditeljskoj kući, jezgra i za „široki zanosni pojam slavljanstva“ (IBM a: 176). Neodlučnost i nesigurnost u pokazivanju svojih stihova nekoliko godina kasnije kulminirat će naivnim i djetinjastim pokušajem da javno obznani svoje stihove, te da u djedovu posmrtnu ostavštinu „prekriomčari i svoj ‘biser’“, svoju „najmiliju tvorevinu, pjesmu *Misao*“, kao njegov nepotpisani rad. Tridesetak godina kasnije osvrnut će se na svoje prvijence, no sada s razumijevanjem prema mladenaštvu, spominjući „vrlo nedotjeran oblik, neizvedene misli, preveliku bujnost osjećaja, naivnost, žestinu [...] duševne trzavice u religioznom, moralnom i filozofskom smjeru koje nadolaze u tim godinama“ (IBM a: 178).

Ovo razdoblje prvih literarnih pokušaja tada već slavna Ivana Brlić-Mažuranić evocira i u zapisu o uspomenama na školske dane i trenutak prve spoznaje o bezgraničnim mogućnostima koje pruža zapisana misao, rečenica, iskustvo života i mašte.

Obuzela me maglovita slutnja, da se tom raširenom rečenicom otvaraju silni prostori [...] da se može zaći na ta polja i ubrati bezbrojne čudesne mogućnosti. [...] Cijeli vrtlog slika nagrmuo je na ove riječi pred moju maštu: slike iz prirode, iz igre, iz povijesti, iz bilo čega, a oko tih slika vrzno kolo riječi, koje bi imale da ih prikažu i iznesu kao „primjere“ [...] Kao razvezana ptica poletjelo je sada moje pero. Dakle sloboda! Zaista sloboda! (IBM r: 120,122)

Djetinjstvo obiju djevojčica povezuje sličnošću skromna formalna naobrazba, stečena kod kuće, uz privatne učitelje, bez previše reda i sustavnosti, te sloboda izbora u čitanju lektire, dobrodošla u strasnih čitatelja, kakve su bile isprva. Ivana iz roditeljske i djedove knjižnice čita sve što želi, bez zabrana i cenzura, no uviđa i *praznine* koje donosi takva sloboda, koje je „trebalo kasnije ispuniti“ (IBM a: 176). Uvečer i

gotovo čitavu noć Aurore čita knjige iz bakine knjižnice, bez nekog reda i metode. Njezina lektira uključivala je Rousseaua, Goethea, Byrona, Scotta, Chateaubrianda, Shakespearea, Dantea, Milтона te djela filozofa. Često čitajući, i to posebno filozofe, shvaćala je da nije tome intelektualno dorasla, no ipak je s velikim žarom nastavljala, osjećajući njihov utjecaj u oblikovanju svog pogleda na svijet. Njezin duševni razvoj odvijao se usporedo s onim tjelesnim, u bliskoj povezanosti s prirodom.

Moje tijelo i moj duh naizmjenično su mi, da tako kažem, nalagali uznemirenu živahnost i grozničavo razmišljanje. Gutala sam knjige koje su mi davali, a zatim bih iznenada skočila kroz prozor u prizemlju i odskakutala u vrt ili u polje poput odbjeglog ždrjebeta [...] (HMF: 826)

Za razliku od Aurore, Ivana je, usprkos slobodi izbora, odabirala djela čije se ideje i nazori nisu kosili s njezinima. Iako posebno ne spominje pisce koje je u to doba čitala (izuzevši nekoliko imena u dnevniku), knjiga je za nju utjeha, slast, zabava...

Ona je nešto za se, lijepa knjiga je najljepše na svijetu, jer najljepše slavi. Od nekoga vremena nikada nečitam a da nebi pomislila o vrednosti knjige, o mislima, o njihovoj istini, i naravnosti što se mojih čuvstava tiče, o utisku cielog [...] (IBM d: 106)

Vođena savjetom i poticanjem svoga stričevića, Frana Mažuranića, Ivana piše dnevnik, izbjegavši naglašenu emotivnost poezije, *tome zlu*, kako će je opisati u *Autobiografiji*. Ova sjećanja, kao i opsežnost dnevnika nedvojbeno svjedoče o njezinoj žudnji za pisanjem, pa njegove stranice, stoga, kako i sama uviđa, „skine li se gdje gdje banalni sentimentalni nakit“, uobičajen u dnevniku tinejdžera, donose „vjernu povijest [njezina] duševnog razvitka“ (IBM a: 179).

U mladoj Aurore želju za pisanjem, uvjeravajući je da se u tome krije njezin poziv, potiče rođak René de Villeneuve, obrazovan čovjek pun duha, s kojim rado provodi vrijeme čitajući i razgovarajući. Ponovo piše roman, ali ni ovaj pokušaj nije bio ništa bolji od prethodnih u samostanu jer imaginarna istina svijeta Corambéa, kako zaključuje, nije još bila istina koju je mogla prevesti u fikciju prihvatljivu čitateljima. Povijest (nastanka) stvaralaštva G. Sand, u određenom smislu tako čini i povijest nestanka Corambéa (Laforgue 2003: 100), koji se, sve do nastanka njezina prva romana, uspio nametnuti i odnijeti pobjedu.

Kao i kod mlade Aurore, koja dugo nije bila sposobna svoju sklonost i potrebu za pisanjem prepoznati kao svoj istinski poziv, u prvom dijelu Ivanina dnevnika iščitavamo kolebanje u jasnom artikuliranju želje za pisanjem, dijelom zbog njezine mlade dobi, a dijelom i kao posljedicu svijesti o postojanju društvenih normi i u tom kontekstu poziva koji (ne)prilici djevojci njezina društvena položaja. Ona žudi učiniti nešto što će proslaviti i nju i njezinu domovinu, želi živjeti, djelovati, ali to nije djelovanje *kuhačom ili iglom* (IBM d: 48,60,95). No kada naposljetku spoznaje posao „koj bi me toli zaokupio da nebi ni pomisliti na što drugo mogla“ (IBM d: 130,131) postaje jasno da je pisanje za nju „gotovo pa modus cjelokupne njezine egzistencije“ (Perić 2011: 117). Strast za pisanjem toliko je snažna, da se usprkos nemiru, kolebanjima, nedovoljnom samopouzdanju, čestim izrazima sumnje u vlastitu poetičnost, dar za

pisanje i nezasluzenu čast da nosi cijenjeno prezime želi prepustiti „vrućici pisanja, toj vječitoj odsutnosti duha [...]“ (IBM d: 79,128).

Kao i svako pisanje, ono autobiografsko ponajprije je traganje za vlastitim identitetom koje se odvija usporedo sa stvaranjem književnog identiteta (Sablić Tomić 1997). Pišući o sebi, analizirajući sebe i osobe iz svoje okoline, Ivana pokušava dati odgovor na pitanje *tko sam ja*, ali istovremeno i *zauzdati svoje misli*, kontrolirati svoj glas. Spontana Ivanina žudnja za pisanjem isprepliće se u dnevniku s umetnutim pripovijestima, stihovima, kratkim putnim bilješkama, pismima, ulomcima izmišljenog dnevnika koje autorica od ispovjedne proze odvaja samo navodnicima. I George Sand će u sam tekst autobiografije, najvjerojatnije samo po sjećanju, utkati svoje rane književne pokušaje, kao i fragmente prvih dnevnika. Prilike su to za autorice da koriste različite glasove i pripovjedačkim tehnikama eksperimentiraju s mogućnostima koje nudi fikcija. Osim ovih literarnih fragmenata dnevnika, posebno zanimljivim čine se metatekstualni ulomci u kojima Ivana, na svoj jednostavan način, progovara o nekim bitnim pitanjima književnog *zanata* i poetike. Zadržat ćemo se na njezinom razmatranju problema idealizacije u formiranju književnoga lika. Svojstvo koje po njezinu mišljenju pisac mora postići, je *naravnost karaktera*, no ideal i narav, ističe ona, razilaze se, te bi pisac

‘koj bi ideal i narav htio u jedno saliti, jedino to postigao da bi opetano postao „nenaravnim“. Dakle, ili ideal ili narav. Meni je idealni karakter u obće sve idealno milije no naravno; ta čovjek se naravi u životu i onako dosta nagleda (kako to bedasto iz mojeg pera zvuči, ali ja tako čuh) [...] (IBM d: 40)

I zaista, kao da je naslućivala misli George Sand, koja u autobiografiji i brojnim predgovorima svojih romana iznosi svoju poetiku idealizma. Svjesna je opasnosti, o kojoj govori i Ivana, da idealizacija likova dovodi do neuvjerljivosti (HMOV: 1239), no cilj književnosti nadahnuti je čitatelje, dočarati bolje svjetove. Pojmu ljepote, koji će kasnije Ivana Brlić-Mažuranić, uz pripovijedanje isticati kao ideju vodilju u svom književnom stvaranju (Zima 2001: 200), odgovara potraga za „idealnom istinom“ (Sand 1998: 31), koja je obilježila najveći dio stvaralaštva George Sand. Osim dnevnika, Ivana otkriva sklonost i autobiografskom žanru putopisa, koji započinje u 15. godini, putovanjem u Primorje, zapisujući dojmove i događaje u bilježnicu, što je „važnošću dakako nadilazila svu ostalu putnu prtljagu roditelja“ (IBM a: 178). Dvije spisateljice vrlo blisko doživljavaju krajolik, koji kao vrelo nadahnuća u njihovu odrastanju i formiranju ima veliku ulogu. Za Aurore je to imanje Nohant i njegova okolica te Vallée noire, kroz čije lirske opise osjećamo autoričin zanos ljepotama krajolika i poznavanje lokalne flore i faune. Ivana će svoje nadahnuće prirodom crpiti iz ushićenosti morem, dojma kojim odišu kamenite pustoši Novog Vinodolskog, kao i idile varaždinskih brežuljaka i vinorodnog zaseoka, baštini njezine majke. Kao i Aurore, boravak u prirodi, *tjelesne vježbe* i čitanje, učenje, pisanje vidi kao sretan spoj koji joj osigurava psihičko i fizičko zdravlje.

[...] ljubav k svakom tjelesnom gibanju i vještini, [...] činila mi je boravak u slobodi one čiste naravi nenaplativim. U drugu ruku pak djelovao je na moju maštu toliko

čas ljupkost onoga predjela da sam često [...] ostajala na pol puta, u kojem prisjenku bilježeći u moju nikad neostavljenu pjesničku riznicu [...] (IBM a: 180)

Unatoč nesigurnosti i sumnji u vlastiti talent za pisanje, osjećaju da *sve gubi od svog čara kad se napiše* (IBM d: 118) Ivana se, kao i Aurore, uporno vraća svom pisanju, tj. peru s kojim se poistovjećuje (Perić 2011: 117) „Ah! pero moje! zašto si toli meni slično!“, povjerit će mu se (IBM d: 142). Njezin „fantom misli“ koji joj vlada srcem i donosi bol, pokreće njezino pero i tako bol pretvara u sreću, „u sjajan tračak božjeg milja“ (Lovrenčić 2006: 90). Ali spokoj je kratkotrajan. Osjećaj rastrzanosti između želje za pisanjem i želje da odbaci proketo pero, mržnja i ljubav, bol, svijest o prolaznosti, mijenama isprepliću se u bujici proturječnih isprekidanih rečenica na posljednjim stranicama dnevnika. Ivanine riječi upućene peru: „Idi, čekaj dok ćeš cifre pisati ... a doći će vrijeme!“ (IBM d: 142) vrlo su se brzo ostvarile.

Rođenje pisca *podvezivano čuvstvom dužnosti*

Umjesto bajki i romana, Ivanino će pero sljedećih desetak godina pisati samo brojna pisma, ali i cifre, kao sastavni dio brige o domaćinstvu. Nakon mladenačkih pokušaja i želje za pisanjem, trebat će pričekati i desetogodišnje iskustvo braka i rođenje djece, da bi književnica u njoj došla do konačne afirmacije. Udaja, majčinstvo i briga za obitelj u jednom trenutku prekidaju dugo razdoblje *predpisanja* dviju spisateljica. No i posljednja faza *dospijeća do pisanja* obilježena je određenim događajima koji će nakon godina kolebanja i prepreka dovesti do konačnog ostvarenja književnog poziva i objavljivanja prvih djela.

Usprkos razočaranju i nezadovoljstvu i Aurore je prvih nekoliko godina braka pokušavala ispunjavati ulogu dobre žene i majke. Godine 1825./1826. ona kreće na dugo putovanje na jugoistok Francuske. Razdoblje provedeno u Pirinejima pokazalo se presudnim jer se upravo tada iz „kukuljice mlade Dupin rodio pisac“ (Delpont 2004: 11). U planinskim vrhuncima te dubokim ponorima i zastrašujućim bezdanima Aurore pronalazi odraz svoje izmučene, uznemirene duše sklone krajnostima. Iskustvo Pirineja istaknulo je svaki aspekt njezina života i dovelo do pažljivog preispitivanja stvarnosti. Iz tog razdoblja ostalo je malo zapisa, no na osnovi fragmenata koje George Sand donosi u *Povijesti...* možemo zaključiti da ona skuplja i bilježi slike, dojmove, misli. Premda je u tim opisima bila bliža klišejima pod utjecajem romantičarskih pjesnika, oni predstavljaju važnu pripremu za buduću spisateljicu. Nekoliko godina kasnije jedan će se sasvim neočekivani događaj – posjet Louvreu, pokazati ključnim u dugoj potrazi za istinskim pozivom, kada vizualna umjetnost kod Aurore budi njezin uspavani, pritajeni spisateljski talent. Zbunjena, u groznici, odsutna mislima, osjeća se opsjednuta neprepoznatom i neimenovanom snagom. U tom nagovještaju pokušaja transponiranja svoje unutrašnje vizije u umjetnički oblik, navala emocija i slika proizvela je čudo u njezinoj mašti. Rođenje pisca bilo je na pravom putu. Povratak u Nohant, sasvim neočekivano, pomaže da tema *Indiane* izroni niotkud, proganjajući je, obuzevši čitavo njezino biće. Uspjeh prvog romana označava početak iznimno bogate književne karijere koja će potrajati više od četiri desetljeća, sve do njezine smrti.

Podvezavši svoju želju za pisanjem *čuvstvom dužnosti*, kao gubitnicu u sukobu potrebe za stvaranjem i obiteljskim obvezama majke i bračne družice, Ivana Brlić-Mažuranić zapisuje indikativnu misao, kojom iskreno i jasno obrazlaže put svoga *dospijeća do pisanja* i dugo potiskivan poriv, nesvjesno upućujući na ograničavajuću, stereotipnu ulogu žene kao „anđela kućnog ognjišta“ (Gilbert i Gubar 1984: 20-29).

Moja velika želja da kadgod tiskom izađe bilo što bilo što iz mog pera, bila je već rano potiskivana drugim, vrlo jakim čuvstvom; moje me je naime razmišljanje rano dovelo do zaključka, da se spisateljstvo ne slaže s dužnostima ženskim (IBM a: 179).

Iako i tada čita raznovrsno štivo: knjige, časopise, novine na hrvatskom i na stranim jezicima (Lovrenčić 2006: 204,258), prvih deset godina braka napušta *literarne sanjarije, konačno*, kako je tada mislila (IBM: 181), te pisanje gotovo da i ne spominje, doli simpatije prema pisanju pisama (Lovrenčić 2006: 162). „Nekoliko prigodnica, jedna mala alegorija za diletante i nekoliko proslova“ – u dobrotvornu svrhu čini sve što je napisala u tom razdoblju (IBM a: 181). Literarno nagnuće izgledalo je zauvijek potisnuto, sve do trenutka kada je finom intuicijom vođeno, konačno bilo pozvano kao pomirenje i poziv da oplemeni svijet djetinjstva i odrastanja njezine djece, kao savršeno uklopljena spona.

Kad je počela dorašćivati četica moje djece i kad se je u njih pojavila običajna u to doba želja za čitanjem – učinilo mi se ujedanput da sam našla točku gdje se moja želja za pisanjem izmiruje s mojim shvaćanjem dužnosti. (IBM a: 183)

U pismu u rujnu 1900. izjavljuje da odsad namjerava putovati samo ondje gdje može naći kakvu temu za literarno djelo, spominjući i opis sajma u Derventi koji je izašao u Narodnim novinama tog istog mjeseca, a koji je iz njezina „pera proistekao“ (Lovrenčić 2006: 163). Od tog trenutka pa sve do smrti Ivana Brlić-Mažuranić nastavit će pisati, i tada uvijek stavljajući djecu i obiteljske obaveze i dužnosti na prvo mjesto.

Zaključak

Kroz priču o životu, obitelji, odrastanju upoznali smo sanjarenja, želje, nade, nesigurnost Aurore i Ivane, djevojčica, zatim mladih djevojaka, ukazali na put kojim ih je odvelo njihovo književno nadahnuće i dar, poštujući okolnosti odrastanja, u skladu s običajima njihova doba i shvaćanjima dužnosti žene i majke, ali i u sukobu s njima. Put je to koji ih je kroz sve pokušaje, nedoumice i hrabrosti u konačnici doveo do publike i realizacije u najveća ženska književna pera svojih razdoblja.

Kao i stoljeće u kojem je rođena i koje je u znaku dualizma i suprotnosti, ali i težnje za njihovim spajanjem u cjelinu, tako i život i stvaralaštvo G. Sand odražava napetost koju ona pokušava razriješiti u romantičarskom prožimanju života i umjetnosti. Za razliku od nje, I. Brlić-Mažuranić vrlo je pažljivo odvajala dva različita svijeta kojima se tijekom života posvetila – obitelj i književno stvaralaštvo, prepoznajući samo u pojedinim trenucima stvaranja njihove dodire i prožimanja.

Niz nerazdvojenih imena – Ivana Mažuranić/Ivana Brlić/Ivana Brlić-Mažuranić i Aurore Dupin de Francueil/baronne Dudevant/George Sand predstavljaju dijelove

mozaika identiteta ovih dviju spisateljica, povijest njihova života i položaja žena pisaca u 19. i većem dijelu 20. stoljeća. Moderni, polivalentni ženski subjekt, koji pišući traži svoj identitet u integraciji u društvenu i kulturnu normu, ali i osobnoj i rodnoj razlici, najčešće je morao odabrati između kompromisa s patrijarhalnim društvom (Brlić-Mažuranić) ili manje-više otvorene pobune (Sand). Usprkos razlikama u životnim putovima i pogledima na neke aspekte života, njihovo je viđenje svijeta vrlo blisko. Shvaćanje umjetnosti, ljubavi, idealizma kao sinonima, (neo)romantičarsko zanimanje za prirodu, usmenu književnost, mitove, povijest, doživljaj mašte kao pokretačke snage te vizualnog kao izvor poticaja i nadahnuća, osjećaj domoljublja, brige za bližnje, potreba i dužnost umjetnika da djeluje na svijet oko sebe i ponudi mu jednu bolju, makar i utopijsku sliku, glavne su odrednice ne samo autobiografskih tekstova ovih dviju spisateljica, već i njihova cjelokupnog stvaralaštva.

U potrazi za podrijetlom pisma, pomnim čitanjem, usporedbom i analizom autobiografskih tekstova George Sand i Ivana Brlić-Mažuranić s naglaskom na njihove formativne godine, pokazali smo kako su spisateljice autotematizacijom i autointerpretacijom iskustva života i pisanja ostvarile individualne poetike, istovremeno kao odraz epoha u kojima su živjele, ali i osobnog (ženskog) doživljaja sebe i svijeta.

Ovaj rad mogao bi potaknuti daljnja istraživanja mogućih strukturalnih i tematsko-motivskih sličnosti pojedinih fikcionalnih djela dviju autorica, koja bi se u kontekstu nedostatka recepcije djela G. Sand u Hrvatskoj, i novih čitanja i revalorizacije njihova stvaralaštva zasigurno pokazala plodonosnima.

Izvori

- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1994. „Rečenica koja obuhvaća svijet (jedna uspomena)“. U *Ivana Brlić-Mažuranić. Izabrana djela 1.*, prir. Skok, 119–123. Zagreb: Naša djeca.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1968. „Autobiografija“. U *Izabrana djela*. prir. Miroslav Šicel, 291–301. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mažuranić, Ivana. 2010. *Dobro jutro, svijete! (dnevnički zapisi 1888.–1891.)*. Zagreb: Mala zvona.
- Sand, George. 2004. *Histoire de ma vie*. Paris: Gallimard.

Literatura

- Alexander, Christine i Juliet McMaster. 2005. *The Child Writer from Austen to Woolf*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ažman, Jasna. 2012. „Novo čitanje djela Ivane Brlić-Mažuranić“. U *Zlatni danci 13*, ur. Ana Pintarić, 199–206. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera; Pečuh: Filozofski fakultet.
- Brešić, Vinko. 1994. „Sklad kao načelo, *Autobiografija* Ivane Brlić-Mažuranić“. U *Ivana Brlić-Mažuranić: prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija*, ur. Verica Vukelić, 13–19. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske u Slavonskom Brodu.
- Cixous, Hélène i dr. 1977. *La venue à l'écriture*. Paris: Union Générale d'Éditions.
- Čale Feldman, Lada i Ana Tomljenović. 2012. *Uvod u feminističku književnu kritiku*. Zagreb: Leykam international.
- Delpont, Hubert. 2004. *La naissance de George Sand*. Editions d'Albret.

- Gilbert, Sandra i Susan Gubar. 1984. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven i London: Yale University Press.
- Laforge, Pierre. 2003. *Corambé, Identité et fiction de soi chez George Sand*. Paris: Klincksieck.
- Lovrenčić, Sanja. 2006. *U potrazi za Ivanom*. Zagreb: Umjetnička organizacija Autorska kuća.
- Perić, Martina. 2011. „Ivana, romani i djeca: (pitanja identiteta i samoreprezentacije u dnevnničkim i autobiografskim tekstovima Ivane Brlić-Mažuranić“. *Književna smotra* 43 (2): 113–121.
- Reid, Martine. 2003. *Signer Sand*. Paris: Belin.
- Sablić Tomić, Helena. 1997. „Autobiografija – poetika Ivane Brlić-Mažuranić“. *Riječ* 3 (5/6): 177–189.
- Sand, George. 1998. *La Mare au diable* [predgovor]. Paris: Pocket classique.
- Twomey, Ryan. 2012. *‘The Child is Father of the Man’: The Importance of Juvenilia in the Development of the Author*. Houten HES: De Graaf.
- Zima, Dubravka. 2001. *Ivana Brlić Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Becoming a writer – autobiographical texts by Ivana Brlić-Mažuranić and George Sand’s Story of My Life

Ivana Brlić-Mažuranić and George Sand wrote autobiographical texts as well as fiction. A comparative analysis and an interpretation of some chosen passages of *Autobiography and diary notes* by I. Brlić-Mažuranić and G. Sand’s autobiography *Story of My Life* show us numerous similarities in their processes of becoming writers – the influence of the family and surroundings, books they read, their first attempts at writing, the love of nature, a rich and lively imagination, and idealised notions of patriotism and humanity. The autobiographies of female writers are often stories of their spiritual and intellectual growth. Besides the problem of forming and presenting their personalities as public, for both I. Brlić-Mažuranić and G. Sand, writing the story of their life is primarily a quest for identity and the origins of writing. Thematizing and interpreting their lives and writing, each of them created an individual poetics reflecting both the respective periods in which each of them lived and their personal (female) experience of the self and the world.

Keywords: autobiography, *becoming a writer*, George Sand, Ivana Brlić-Mažuranić, *juvenilia*, self-interpretation

PRIČE IZ DAVNINE
